

tuinjournaal

SPECIALE UITGAVE

SEPTEMBER 2013 · JAARGANG 30 · NUMMER 3

3

Liesbeth en Elias Canneman

Een bijzonder Tuinjournaal

Het septembernummer van het Tuinjournaal is geheel gewijd aan het echtpaar Canneman-Philipse en hun werken. Liesbeth en Elias Canneman (1909-1987; 1905-1987) zijn mede-oprichters van de Nederlandse Tuinenstichting en hebben een bijzondere band met de Nederlandse Tuinenstichting.

Tuinvernieuwing

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw golfde een energieke, dynamische tuinvernieuwing over Nederland. Tot degenen die deze beweging op gang brachten behoren de zogenaamde Zeeuwse tuinvernieuwers, waaronder Madeleine van Bennekom (De Kempenhof, Domburg), Ankie Dekker (De Tintelhof, Veere), Corrie Poley (Slot der Nisse, Nisse), Etta de Haes (Wemeldinge) en Ineke Lenshoek (Kloetinge). Zij lieten zich bij de inrichting van hun tuinen inspireren door Engelse voorbeelden.¹ Hun tuinen waren een combinatie van architectonische elementen zoals geknipte hagen en struiken en subtiel gekleurde, weelderige borders. Zij gingen op zoek naar nieuwe planten en oude, geurende rozen. Ook het echtpaar Canneman (Kasteel Walenburg, Neerlangbroek) en hun vrienden Jan en Ernée van der Linden-'t Hooft (Kasteel Zuilenstein, Leersum) behoorden tot de groep vernieuwers. Elias Canneman was restauratie-architect en Liesbeth had Huis te Lande gedaan.

De kunst van het ontwerpen van vaste plantenborders kwam in deze tijd tot grote bloei. Het vraagt een artistiek oog voor de combinatie van kleuren, plantstructuren, bladtexturen en kennis van de bloeitijden. Gertrude Jekyll (1843-1932, Munstead Wood in Surrey, Engeland), oorspronkelijk schilderes en naaldkunstenares, was de grote inspirator.

De eigenaren die het nieuwe tuinieren beoefenden stelden hun tuinen open en de tuinliefhebbers stroomden toe. De nieuwe tuinstijl kreeg enthousiaste navolging. Kwekerijen profiteerden van de grote vraag naar nieuwe planten en uitgeverij van de groeiende vraag naar tuinboeken.

Dit Tuinjournaal gaat over het echtpaar Canneman-Philipse, hun bijdrage aan de Nederlandse tuinkunst en hun betrokkenheid met de Nederlandse Tuinenstichting.

Voor de tekst hebben we gekozen uit het materiaal, dat we bij archiefonderzoek, interviews en het bezoek aan tuinen hebben verzameld. Behalve de tuin van Walenburg laten we zes andere projecten zien. De volledige lijst van projecten (stand van zaken juli 2013) wordt op de NTs-website geplaatst.

We pretenderen niet volledig te zijn in het onderzoek naar het oeuvre van het echtpaar Canneman en zouden graag nog intrigerende vragen beantwoorden, zoals 'welke planten introduceerden Elias en Liesbeth Canneman en welke kwekers zijn daarbij betrokken geweest?' We zien dan ook uit naar uw aanvullingen.

Carla Romijn-Schütte, Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

¹ Florentine van Eeghen-Elias en Marijke Heuff, *Een wandeling door Zeeuwse tuinen*, 1994

DE TUIN VAN WALENBURG

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

Kasteel Walenburg in Neerlangbroek (Utrecht) en de namen van Elias Canneman en Liesbeth Canneman-Philipse zullen altijd met elkaar verbonden blijven. Zij kochten huis en hof in 1965 en maakten daar een tuin, die jarenlang een van de voorbeelden voor tuinierend Nederland was. Veel bewonderaars zullen zich de Open Tuindagen op Walenburg met vreugde herinneren. Telkens gingen zij er geïnspireerd vandaan om in hun eigen tuin net zo'n mooie border te maken.

Vruchtbare samenwerking

De tuin van Walenburg werd tot een meesterwerk, omdat zij allebei begaafde vormgevers waren, die hun passie voor tuinen en tuinieren deelden. Elias ontwierp de structuur van de tuin en Liesbeth dacht mee. Liesbeth ontwierp en maakte de borders en Elias wiede en kende alle namen. Samen brachten zij uren, dagen, maanden werkend in de tuin door.

In hun middelbare schooljaren fietsten zij verliefd naar huis. Elias werd restauratie-architect bij Monumentenzorg.¹ Liesbeth ging naar de tuinbouwschool voor meisjes, Huis te Lande in Rijswijk bij Den Haag en werd tuinontwerper. De opleiding was pittig. Dagelijks hard werken in de schooltuin en vakken als bodemkunde, bemestingsleer, plantenteelt, tuinkunst en ontwerpen. Wie Huis te Lande had gedaan, was gehard. Zij werkte na haar opleiding nog anderhalf jaar bij de Haagse tuinarchitect Th.J. Dinn. Hun huwelijk in 1934, zij was 25, hij 29, vormde de start voor een levenslange gelukkige en vruchtbare samenwerking.

Reizen

Samen reisden ze hun leven lang met grote regelmaat naar Frankrijk en Italië om de bekende en minder bekende tuinen te bezoeken. Hun ontwerpen - samen maakten zij meer dan alleen hun eigen tuin - getuigen van grote kennis van en intense liefde voor de klassieke tuin. Maar ook Engeland is een bron geweest van inspiratie. Daarheen reisden ze soms meermalen per jaar. Daar hadden ze vrienden en vonden ze op hun zoektochten altijd weer de allermooiste planten: heesters, rozen, clematissen, bollen en vaste planten.

Introductie nieuwe planten

Hun tuinstijl was niet vernieuwend, maar zij waren meesters in de verfijning van de beplanting en het tuinieren. Elias en Liesbeth Canneman maakten niet alleen een prachtige tuin. Samen met andere 'tuinpioniers' introduceerden zij ook oude rozen en vaste planten, die tot dan niet verkrijgbaar waren in Nederland. Vooral oude rozen, die vervolgens door kwekers zoals Belle Epoque in Zeeland (nu Aalsmeer), De Wilde in Bussum (nu Zutphen) en Ploeger in De Bilt (nu is veel van het Ploeger sortiment bij Esveld in Boskoop te vinden) werden opgenomen in hun assortiment, zodat zij ook beschikbaar werden voor andere tuinliefhebbers.

¹ Jhr Dr H.W.M. van der Wijck: *Herinneringen aan de architect E.A. Canneman 1905-1987*, Alphen a/d Rijn 1992; [http://nl.wikipedia.org/wiki/Elias_Canneman_\(architect\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Elias_Canneman_(architect)).

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

Gedeelde liefde

In 1985 verscheen een uitgave van de Nederlandse Tuinenstichting van de hand van Elias Canneman: *Walenburg, huis en hof*. “Een soort chroniek, een bekentenis”, zo noemt de schrijver, die tevens de illustrator is, zijn boek. Hij beschrijft het proces van de restauratie van kasteel Walenburg, maar vooral het proces van de aanleg van de tuin rondom het huis. Een project waaraan hij met zijn vrouw Liesbeth jarenlang werkte vanuit hun gezamenlijke passie.

Samen in de natuur

Hij was opgeleid aan de HTS te Den Haag als bouwkundige en groeide uit tot de restaurateur van een imposante reeks van historische gebouwen in Nederland. Waaronder, vijf jaar voor zijn pensioen, het middeleeuwse kasteel Walenburg in Langbroek. Hij was kunsthistorisch zeer goed onderlegd en had een makkelijke hand van tekenen. Maar uit tekst en illustraties spreekt vooral een andere kant van Canneman: zijn grote liefde voor en kennis van planten.

Samen met zijn vrouw heeft hij de tuin van Walenburg ontworpen en de beplanting gekozen. Hij maakte het ontwerp, zij keurde het, zij maakte de beplantingsplannen, hij keurde ze. Over alles werd overlegd, zo te lezen dagelijks, en altijd met hartstocht. Net als zijn vrouw wist hij elk plantje of bolletje bij naam en toenaam te benoemen, in volwassen vorm, maar ook herkend als zaailing of kiemplantje.

Het hele boek, tekst en aquarellen, ademt verrukking over de schoonheid van de gekozen bomen, heesters, rozen, klimplanten, bollen, vaste planten en een- of tweejarigen. Aan het slot van het boek omschrijft Canneman het geluk dat deze door hen samen omgetoverde plek hen heeft gebracht. De met het uur, de dag, het weer en de seizoenen wisselende belichting, de geuren van de tuin en het land rondom, het gezang van de vogels, het spel van de wind en de dans van de bijen en de vlinders.

Tuin Elias en Liesbeth Canneman, van Ouwenlaan Den Haag. Fotografie: Carla Schütte

Rosa 'Dainty Bess', aquarel Elias Canneman.
Bron: Walenburg, huis en hof

Buitenkinderen

Elias Canneman is de schrijver van het boek, maar hij is tevens zegsman voor zijn vrouw: zij was geen schrijfster. De levenslange liefde voor de wereld van de planten was hun gedeelde liefde. Het boek is dan ook geschreven in de wij-vorm. Liesbeth Philipse en Elias Canneman waren buitenkinderen. Citaat: “Wij zijn beide in een sfeer opgegroeid waarin de natuur een grote rol speelde. Van jongs af aan zijn we gewend geweest in de tuin te werken en te experimenteren en vooral om de gedragingen van planten goed te observeren.”¹

En dat bleven zij doen. Eerst in hun Haagse volkstuin, waar zij snijbloemen kweekten. Vervolgens 28 jaar lang in hun tuin in de Haagse Van Ouwenlaan, en daarna 21 jaar op Walenburg in Neerlangbroek.

¹ Elias Canneman, *Walenburg, huis en hof*, uitgever Nederlandse Tuinenstichting 1985, pag. 84.

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

De plek

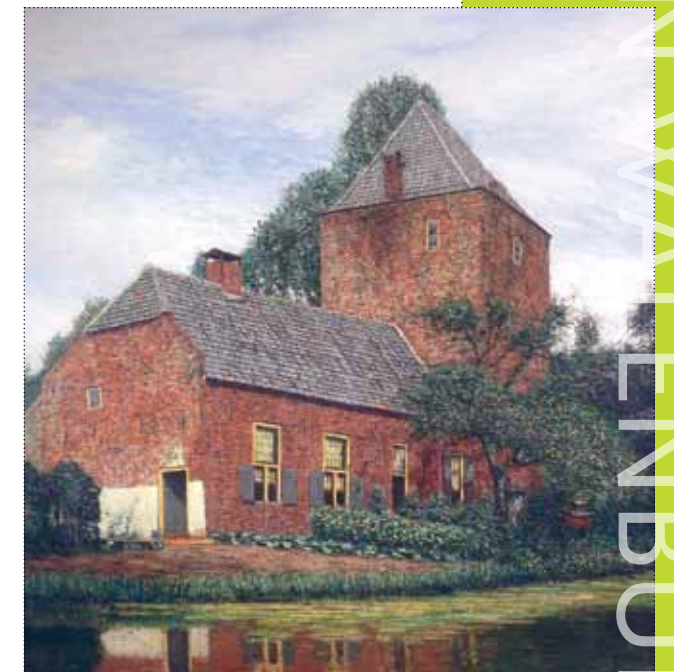
Elias Canneman beschrijft een wandeling in 1964 langs de Muur van Hadrianus in Engeland, gebouwd door de Romeinen tussen 120 en 128 na Chr. als grens tussen Engeland en Schotland, die “op sommige gedeelten loopt door een volkomen verlaten gebied en wanneer de belichting en de tijd van de dag harmonisch samengaan, dan kan men wel eens erg onder de indruk komen. Je kunt je 360 graden omdraaien en geen huis valt er te bekennen. Toen zeiden we tegen elkaar: dat is het.”¹

Het grote besluit

Zo'n plek werd gevonden langs de Langbroekerwetering in Neerlangbroek: het middeleeuwse kasteel Walenburg. Een dertiende-eeuwse toren met een zestiende-eeuwse aanbouw, alles ruïneus op een verwaarloosd erf met dichtgeslibde slotgrachten. Overleg met de bezitters, de familie van Lynden van Sandenburg, volgde, en Canneman kreeg tot zijn verbazing onmiddellijk een koopcontract (met erfpachtclausule) voorgelegd en hij tekende. Liesbeth wandelde ondertussen gespannen afwachtend rond in het nabijgelegen Von Gimborn Arboretum in Doorn.

Maar het avontuur was geheel naar Liesbeths hart: toen zij samen rondkeken op Walenburg, besloot Liesbeth onmiddellijk dat het gehele terrein tussen de slotgrachten tuin zou worden.

¹ Elias Canneman, *Walenburg, huis en hof*, uitgever Nederlandse Tuinenstichting 1985, pag. 11.

Walenburg, achterzijde, schilderij Van 't Hooft.
Bron: foto in bezit van Wilna van der Sluis

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

Ontwerp

In de winter van 1965/1966, als de restauratie en de bouw van de toren en het huis in volle gang zijn, buigen Elias en Liesbeth Canneman zich over de tuin. Zij puzzelen een winter lang.

Assen

Vanaf het eerste begin is het Elias duidelijk dat de toren het ruimtelijke houvast moet worden van de tuin. Hij tekent een as vanuit de toren over de gracht heen en over het vierkante terrein, dat lang geleden de 'voorburcht' was. De as krijgt dezelfde breedte als de toren: acht meter. Tussen de hagen, die de as belijnen, passen borders ter weerszijden van een graspad. Haaks op deze as tekent hij een smallere dwarsas, die gevormd wordt door gras tussen hagen. De assen ontmoeten elkaar in een cirkel omringd door hagen en vier zuilvormige goudiepen. De assen verdelen het terrein in vier met hagen omringde 'tuinkamers': de kweektuin, de 'stille tuin', de rozentuin en tegenover het terras bij de woonkamer de bloementuin.

Tuinornamenten - vazen en beelden - zijn het middelpunt van ruimtes en beëindigen de assen. Kegelvormig geknipte taxussen vormen accenten, evenals symmetrisch naast de beelden geplaatste bomen. Aan de oevers van de grachten, buiten de hagen is plaats voor hoge struiken en bloeiende bomen en de geliefde wilde planten van Elias. Op het eiland waar het kasteel op ligt, zijn rond het huis twee sferen: aan een kant gras met vrijstaande struiken en bomen, aan de andere kant het bestrate terras en hofje bij de toren. Daar vormt de brug - in de hoofdas - de verbinding tussen de twee delen.

De tuin ligt zo natuurlijk in de ruimte tussen de hoge eiken op de kades rondom. De verhoudingen zijn zo harmonieus, de oplossingen zo logisch, dat geen ander ontwerp mogelijk lijkt. Toch was ook dit ontwerp, zoals elk ontwerp, het resultaat van een proces van zoeken en twijfelen, en met vreugde vinden en tenslotte met zekerheid construeren.

Engelse tuinen

De vergelijking met Engelse tuinen dringt zich ook op. Daar werden tuinkamers ontworpen met thema's: de witte tuin, de rozentuin, het hazelaarlaantje, *the kitchen garden*. En er waren plekken met bijzondere seizoenbelevingen. Op Walenburg zien we de 'stille tuin', de gele tuin, de rozentuin, de bloementuin en de kweektuin. En 'de wildernis' die op zijn top is in het voorjaar. Arend Jan van der Horst, tuinarchitect, NTS-bestuurslid in de jaren tachtig van de vorige eeuw en bewonderaar van de tuin van Walenburg, meent zeker te weten dat Elias en Liesbeth hun inspiratie voor het tuinontwerp bij Hidcote Manor van Lawrence Johnston en Sissinghurst van Vita Sackville-West hebben opgedaan. Maar Elias ontkent dat: "Wij hebben de tuin ontworpen op het huis gericht en geheel zoals wij dat goed vonden. We waren toen nog nooit in een Engelse tuin geweest, ook Sissinghurst niet."¹

Winterbeeld van de hoofdas. Fotografie: Marijke Heuff

In hun werkzame leven tot 1965, toen de restauratie van Walenburg startte, hadden Elias en Liesbeth Canneman hun indrukwekkende kennis al verworven; hun kennis van vaste planten, rozen, bollen, klimmers, heesters en bomen. Hieruit putten zij bij het bedenken van hun meesterwerk. Ze konden denken in planten, in bladvormen - groot, klein, bloemaren of rozetten - , in habitus, seizoenen, sferen van kleuren en geuren. Het moest een tuin worden, de kroon op hun werk, waarin al hun meest geliefde planten een eigen plek zouden vinden.

Gebeiteld

De duurzaamheid van het tuinontwerp blijkt uit het feit dat nu, na bijna vijftig jaar, de structuur - de hagen, de paden, de plekken van de bloemvakken - nog dezelfde is. Ook de keuze van bomen en struiken is zo vakkundig geweest, dat vele de tijd hebben overleefd en nu in volle wasdom zijn. De huidige bewoners van Walenburg zijn de tuin zeer toegewijd en onderhouden hem met liefde, maar ontdekten dat zij niet in staat waren de twee brede borders in de bloementuin te onderhouden. Tijdens de Open Monumentendag 2012, toen velen de gelegenheid te baat namen de tuin van Walenburg weer te zien, konden enkelen van de bezoekers een uitroep van weemoed niet onderdrukken bij het gemis van de beroemde borders. Op hun plek is nu gras met vruchtbomen.

¹ Brief van Elias uit Houten, archief WUR Speciale Collecties, voorjaar 1987.

Tuin winter. Fotografie: Marijke Heuff

Herfstbeeld op Walenburg. Fotografie: Karin Stolker

Het vroege voorjaar. Fotografie: Karin Stolker

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

Plant hunting

Altijd op jacht naar de geurigste roos, de mooiste en sterkste vaste plant, nieuw gekweekt of aan de vergetelheid onttrokken en weer op de markt. Als speurders zochten Elias en Liesbeth Canneman naar variëteiten die nog beter resistent of fraaier bebladerd waren. Hun kennersogen zagen de kwaliteiten en vernieuwingen, en in hun eigen tuin werd de nieuwe aanwinst uitgeprobeerd. Al of niet met succes, eerst in Den Haag, later in de zware komklei van de Walenburg. Als de plant goedgekeurd was, werd hij toegepast in de beplantingsplannen die Liesbeth maakte voor haar klanten en vrienden.

Reizen

Voordat zij de tuin van Walenburg ontwierpen, hadden zij Sissinghurst weliswaar niet bezocht (dat ging pas in 1967 voor publiek open); voor Walenburg in het verschiep kwam, hadden zij al wel veel in Engeland gezien. Zij zagen White Barn House van Beth Chatto, Great Dixter van Christopher Lloyd, Hidcote Manor van Major Lawrence Johnston, Lambrook Manor van Margery Fish, Kiftsgate Manor van toentertijd Diana Binny, Barnsley House van Rosemary Verey en de botanische tuin Kew Gardens. Daarnaast ook steevast de kwekerijen Shrewsbury Nurseries in Shropshire, Sunningdale Nurseries in Surrey en Bressingham Gardens van Alan Bloom in Norfolk.¹

Niet altijd kon een plant meegenomen worden in de auto. Er werd dan ook besteld en geleverd met de post uit Engeland, Frankrijk, Duitsland en Zwitserland. Ook in Nederland werd gezocht. Zaden en stekken werden in hun kas opgekweekt of aan Kwekerij Th. Ploeger & Zn in De Bilt uitbesteed. De oude Ploeger kwam op zondagmiddag op de thee, herinnert dochter Armanda zich. De tuinboeken van Karl Foerster lagen als de bijbel op tafel. Steeds vaker probeerden zij hun planten in Nederland te vinden. In zijn boek beveelt Canneman een reeks van kwekers aan en geeft het advies: “Koop uw planten in Nederland, om beschadigingen tijdens het transport per trein of bodedienst te voorkomen”.

In krantenpapier

Dochter Armanda herinnert zich hoe zij als kind mee mocht met haar vader naar een kwekerij, waar hij vaste planten kwam halen. Die waren tevoren besteld en werden door de kweker met de spitvork uit het kweekbed geschept in grote pollens, en meegenomen naar huis - in krantenpapier - om vervolgens snel geplant te worden in het zorgvuldig voorbereide plantvak.

In 1965 en 1966 werden voor de tuin van Walenburg honderden planten besteld en geleverd. Zij werden op de uitgedachte plek in de klei gezet om te floreren – deden ze dat niet, dan werden ze verplant of afgekeurd.

¹ Mondelinge informatie Charlotte Korthals Altes, gegevens uit de lessen van Liesbeth Canneman.

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

Specialiteit

Zo beginnen Liesbeth en Elias Canneman-Philipse met alle kennis die ze in de jaren hebben opgebouwd aan hun laatste eigen tuin, hun meesterwerk. Levend in het stramien van heel, heel hard werken en twee maal per jaar op werkbezoek buiten de grenzen. Daarbij brachten zij beide een duidelijke specialiteit in en uitgesproken kunstzinnige gaven.

Artistiek begaafd

Elias en Liesbeth waren allebei artistiek begaafd. Naast zijn werk als restauratie-architect tekende Elias bloemen, borduurde stoelbekledingen en maakte de mooiste boeketten. Liesbeth schilderde met planten in haar borders zoals Gertrude Jekyll (zie illustratie pagina 13) en naaide haar eigen kleren. In de verfijnde kleurcombinaties en de fraai getekende blad- en zaadstructuren die zij gebruikte in de borders, herken je iets van de welgestelde generatie waar zij een telg van was. Waarin moeders, grootmoeders en tantes beeldige smockjurkjes borduurden op Liberty-stoffjes voor hun (klein)dochttertjes, boekjes plakten van Morrispapier en stekken uitruilden van de mooiste overblijvende roze Geraniums. Sommige daarvan staan nog elk jaar in bloei bij hun nazaten.

Wilde planten en bloemenborders

De passie voor tuinieren deelden Liesbeth en Elias. Maar zij hadden ook hun specialiteit. Voor Elias waren dat de ‘wilde planten’. Hij ontwierp en beheerde de grachtenkanten buiten de hagen en ‘de wildernis’ bij de poort. Hij was er zo mee verbonden dat hij in 1987 vanuit Houten, waar ze zich toen hadden teruggetrokken, foutloos vanuit zijn herinnering een inventarisatie kon maken van de beplanting.

Liesbeths specialiteit waren de bloemenborders. Zij had een bijzonder goed kleurgevoel en een gevoelige hand van combineren. Haar kleurencombinaties waren variaties op het kleurenschema, waarin pasteltinten tussen rood en blauw overheersten. In nazomer en herfst werden haar kleuren warmer en sterker. Anders dan Gertrude Jekyll en Mien Ruys had zij een aversie tegen geel in de border. Bladvorm, zaden en architectuur van de plant waren mede bepalend voor de plantkeuze. Groepen van hoge planten stonden achter in de border, lage voorin. Maar daar tussendoor konden transparante eenlingen staan. En: “Een plant moet op meer dan één moment mooi zijn.” Niet alleen de bloei, ook het blad, de zaden, de herfstkleur en het wintersilhouet moeten beschouwd worden. En ook: “een plant moet het naar de zin hebben.”¹

Spontane zaailingen werden getolereerd, mits passend in de context. Hoewel elk beplantingsplan uiterst precies was uitgedacht, geteld en getekend, diende het resultaat een zekere toevalligheid te suggereren. Het moest lijken of alles er van nature al was.

¹ Mondelinge informatie van Charlotte Korthals Altes uit Liesbeth's les aan de lesclubjes.

Liesbeth in border, 1981. Fotografie: Marijke Heuff

Viola sororia 'Freckles'. Fotografie: Karin Stolker

Liesbeth en Elias samenwerkend in de border, aug 1981. Fotografie: Marijke Heuff

Tuin naar Liesbeth's ontwerp in Rob Herwig's Modeltuinen te Lunteren. Fotografie: Modeste Herwig

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

De rozentuin

De indeling van de rozentuin, rechts achter in de tuin van Walenburg, is eenvoudig en klassiek: acht vakken tegen de hagen voor de hoge heesterrozen en acht vakken in het midden voor de lage rozen. Er tussenin drie pilaren met klimrozen.

Novum

De plek, die bedoeld was voor de rozentuin, bood in eerste instantie niet de ideale omstandigheden: zware komklei en rondom hoge hagen die de wind tegenhouden en de zon slechts kort toelaten. En dat terwijl rozen houden van zon en wind. De klei viel mee: na intensieve grondverbetering gedijden de rozen, die uiteindelijk boven de hagen uitgroeiden.

De inspiratie voor het maken van een aparte rozentuin zullen Elias en Liesbeth Canneman zeker hebben opgedaan op hun reizen langs Engelse en Franse tuinen, waar in de twintigste eeuw de oude rozensoorten opnieuw werden ontdekt en aangeplant. Maar het was zeker ook de heer Doorenbos, directeur van de Haagse plantsoendienst, die zijn passie voor oude rozen op hen overdroeg. Zij kenden elkaar via de Nederlandse Rozenvereniging. Hun passie resulteerde in de collectie oude rozen van Walenburg, een novum voor Nederland.

Collectie

Het uitgangspunt was de mooiste en geurigste rozen te vinden binnen elk van de acht hoofdsoorten van de oude rozen: Gallica, Alba, Centifolia, Damascena, Moschata, Portland, Bourbon en Remontant. In zijn boek over de tuin van Walenburg vertelt Elias hoe moeilijk het was te kiezen uit al die mooie oude rozen. In de keuze binnen de acht genoemde rozensoorten is hun eigen smaak te herkennen: zacht roze, tinten verkleurende van rozerood naar purper, bleekroze naar wit, donkerroze naar roestbruin, nergens felrood of laat staan geel. Uit Cannemans beschrijving straalt een liefde voor elke roos apart met haar betoverende schoonheid en haar nukken.

De schikking van de rozen in de rozentuin is die van een verzamelaar, die systematisch in vakken uitstalt wat hij heeft bemachtigd. Een vak met Gallica, een met Bourbon, enzovoort. Allerlei experimenten werden uitgevoerd, waarbij werd bekeken hoe de rozen fraai te doen afsteken tegen een passende achtergrond, welke planten schaduw verdroegen, welke vroeg en welke laat bloeiden of welke goed combineerden. Zij bestelden of haalden hun rozen uit Engeland. Maar ook in Nederland verrees een rozenkwekerij: Belle Epoque in Oostvoorne (Zuid-Holland), waar het echtpaar Verhue zich ging toeleggen op het kweken van oude heester- en klimrozen.

Elias Canneman in de rozentuin. Fotografie: Marijke Heuff

Zicht vanuit de kasteeltoren op de centrale as, de bloemen- en de rozentuin, juli 1979. Fotografie: Marijke Heuff

Tekst: Charlotte Korthals Altes en Marianne van Lidth de Jeude

De uitstraling van Walenburg

De houding van Elias en Liesbeth Canneman-Philipse tegenover de buitenwereld was paradoxaal: aan één kant deelden zij graag hun kennis en hun trots, aan de andere kant hielden zij graag de poort gesloten. De stijl van Walenburg raakte desondanks wijdverbreid.

Sporen

"We ontvangen hier op afspraak het hele jaar door mensen uit binnen- en buitenland. Onlangs nog uit Frankrijk. Daar wilden ze dat ik een tuin kwam aanleggen bij een oud landhuis in de buurt van Mulhouse. Ik voelde er niet zo veel voor zo'n eind uit de buurt. 'Laten we maar schrijven dat ze eerst eens hier moeten komen kijken. Dat doen ze toch niet. Dan zijn we er mooi vanaf', zei mijn man. Maar ze kwamen en ik ben nu druk bezig met die tuin," vertelt mevrouw Canneman.

De 'Walenburgstijl' verspreidde zich ondanks en dankzij deze opstelling. Elias en Liesbeth Canneman lieten in het vakgebied bovendien hun sporen na. Elias schreef artikelen in tuinbladen. Liesbeth werkte mee aan de eerste IONA Tuinengids (1973) onder redactie van Mevrouw G. Taudin Chabot, docente tuinkunstgeschiedenis op Huis te Lande. Liesbeth stond in 1972 op de nominatie voor het bestuur van →

Liesbeth, mei 1983. Fotografie: Marijke Heuff

De vrouwen, stuk voor stuk kundige en fanatieke tuiniers, mochten om de beurt één prangende vraag stellen.

- de Nederlandse Rozenvereniging.² Beiden waren betrokken bij de oprichting van de Nederlandse Tuinenstichting in 1980.

Leerlingen van Liesbeth

Maar het liefst hielden zij de schaal van uitwisseling klein. Liesbeth gaf haar kennis door aan twee groepjes dames, die - via via - werden uitgenodigd mee te doen aan een tuinkring, dinsdag- of donderdagochtend. Vicky Van Asch van Wijck van de buitenplaats Prattenburg in Rhenen had Liesbeth Canneman gevraagd dit te doen. Zo'n ochtend begon met een door de kringleden zelf in te schenken kopje Nescafé in de keuken, al of niet met gekookte melk (met vellen). Verder in de zitkamer, op armstoelen met door Elias Canneman geborduurde zitting.

De vrouwen, stuk voor stuk kundige en fanatieke tuiniers, mochten om de beurt één prangende vraag stellen. Deze vraag beantwoordde Liesbeth Canneman uiterst deskundig, met vaak meerdere oplossingen, geput uit haar een halve eeuw omspannende ervaring en haar fantasie. Als de kring rond was ging men naar de tuin, waar Liesbeth Canneman de groep rondleidde langs alles wat op dat moment mooi was of bijzonder. En dat was altijd heel veel door het enorm gevarieerde assortiment. Ieder had een notitieboekje. Op deze wijze deelde zij haar kennis, smaak en vaardigheden.

Passie verspreid

Maar ook buiten deze kring verbreidde de stijl van Walenburg zich onder vrienden en bewonderaars. Zij vonden een podium in de Nederlandse Tuinenstichting. De Nederlandse Tuinenstichting droeg financieel en daadwerkelijk bij aan het behoud van de tuin van Walenburg, toen het echtpaar Canneman daar vertrokken was. De NTs-donateurs stelden hun eigen tuinen open voor elkaar. 'De Open Tuinengids' van de NTs werd een belangrijke jaarlijkse reisgids. De tuinenclubs rezen als paddenstoelen uit de grond. Het plantenvocabulaire van Liesbeth Canneman werd algemeen. Beline Geertsema vertelt dat zij jarenlang in haar ontwerppraktijk gevraagd werd om zelfs in de kleinste stadstuintjes, beplanting te ontwerpen 'zonder geel'.

Tuinreizen werden in de jaren tachtig populair, vooral naar Engeland. Op zaterdag stond het bij Kwekerij Ploeger in De Bilt bomvol met klanten, veelal vrouwen, met lange lijsten met Latijnse plantennamen van de allermooiste en sterkste tuinplanten³. De tuintijdschriften *Groei en Bloei* en met name *Onze Tuin* verspreidden de specifieke plantenkennis. Met een beetje moeite kon je plantenkenners worden. En het ene na het andere mooie plantenboek, veelal vertaald uit het Engels, verscheen op de markt.

Liesbeth geeft aanwijzingen bij de inplant van haar tuin in de Modeltuinen van Rob Herwig. Fotografie: Modeste Herwig

¹ Trouw, 31 augustus 1981. ² www.rozenvereniging.nl. ³ Interview met Dick Ploeger op 14 sept 2012.

Tekst: Carla Romijn-Schütte en Marianne van Lidth de Jeude

Europese tuinkunst als inspiratiebron

Voor de tuinstijl van Walenburg zijn duidelijke voorbeelden aan te wijzen. Elk jaar maakten Elias en Liesbeth Canneman-Philipse tuinreizen naar Frankrijk en Italië. Het is niet te stoutmoedig om de tuin van Walenburg te zien als een vertaling van de besloten renaissancistische tuinen met hun geometrische vakverdeling en de majestueuze baroktuinen met hun assen en dwarsassen.

Van evenveel belang als inspiratie zijn de ontwikkelingen in Engeland. Daar vond in de tuinarchitectuur rond de overgang van de negentiende naar de twintigste eeuw een ware revolutie plaats.

Arts and crafts

William Robinson (1835-1935) en Gertrude Jekyll (1843-1932) droegen daar aan bij. Jekyll, schilderes, naaldkunstenares en hartstochtelijk tuinier, ontmoet Robinson als leraar op haar opleiding in 1875 en voelt zich direct aangetrokken tot zijn ideeën. Hij pleit voor ambachtelijk handwerk en voor een natuurlijke vormgeving van de tuin. Hij verafschuwt de stijve Victoriaanse perken met exotische planten. Hij is voorstander van het gebruik van liefst inheemse bomen, struiken en vaste planten. Met de ontwerper en utopisch denker, William Morris (1834-1896), die ook een leermeester van Jekyll is, zijn William Robinson en Gertrude Jekyll grondleggers van de arts-and-craftsbeweging.¹

Gertrude Jekyll experimenteert met vaste planten in haar tuin, Munstead Wood in Surrey waarbij zij de kleurenkennis van haar schilderkunst toepast op haar borders. De samenwerking met de jonge architect van Engelse landhuizen, Edwin Lutyens (1869-1944), leidt tot beider succes. Lutyens past de arts-and-craftsprincipes toe op zijn huizen. Huis en tuin worden als één leefruimte gezien. Het huis loopt via terrassen, trappen en pergola's over in de tuin. Baksteen wordt in huis en tuin gebruikt. Jekyll ontwerpt de beplanting. Haar borders zijn vrolijke kunstwerken van blad- en bloemvorm in vaak chromatisch dichtbij elkaar liggende kleuren, paars-paarsblauw-lila-rose. Al is zij ook niet bang voor de complementaire kleuren geel en oranje.

Tuinkamers

Een andere belangrijke Engelse tuinontwerper is Lawrence Johnston van Hidcote Manor in Gloucestershire. Hij was de eerste die door hagen omgeven tuinkamers met eigen thema's maakte, zoals een fuchsiatuin en een witte tuin. Het is zeker dat Elias en Liesbeth Hidcote Manor kenden. De 'head gardener' was hun vriend, die elders bestelde rozen voor hen inkuilde totdat zij weer langskwamen.

Foerster

Liesbeths tuinkunst is zeker beïnvloed door Jekyll, maar zij overtreft de leermeesters in fijnzinnigheid van kleuren en texturen van blad- en bloemvorm. Liesbeth houdt zich aan een beperkter kleurenpalet. Geel is bij haar, behalve in het voorjaar, taboe. De enige inspiratiebron, die Elias noemt in zijn boek *Walenburg, huis en hof*, is de Duitse kweker, tuinontwerper en publicist Karl Foerster (1874-1970). Hij roemt hem om zijn plantenkennis. Ook Foerster was beïnvloed door Jekyll.²

¹ De arts-and-craftsbeweging is een sociale beweging en een stroming in de kunst en industriële vormgeving uit de laatste helft van de negentiende eeuw in Engeland.

² Carsten Mehliß, Karl Foerster, 2012.

Naaldkunst en tuinkunst liggen dicht bij elkaar. 'Vrouwen werkend in tuin', naalkunstwerk Ernie van der Linden-t'Hooff. Bron: Sophie Lambrechtsen-Ter Horst

As en rondel, Walenburg. Fotografie: Marijke Heuff

Auteur: Marianne van Lidth de Jeude

DE BAND MET DE NTS

De Nederlandse Tuinenstichting en Walenburg hebben een innige relatie gehad. Elias en Liesbeth Canneman-Philipse hebben mee de stichting opgericht in 1980. Toen het echtpaar in 1987 uit Walenburg vertrok, heeft de NTS het beheer van de tuin overgenomen.

Beheer

Met de enthousiaste inzet van het bestuur, de Walenburgcommissie en heel veel tuinvrijwilligers is de tuin dertien jaar lang onderhouden. Daar hoorde ook een grote financiële inzet bij. De tuinman moest betaald worden, evenals een nieuw kasje, nieuwe beschoeiing van de wallenkanten van de grachten, verharding van paden, inboeting van de beplanting en de jaarlijkse hoeveelheid mest.

Walenburg was bij veel mensen geliefd. Donateurs stroomden toe en stortten ook nog geld in het speciale Walenburgfonds. De entreegelden van de zes Open Tuindagen plus de extra dagen voor groepen brachten ook geld in het laatje.

Tegen 2000 veranderde de situatie. Steeds meer tuinen gingen open voor geïnteresseerden. De inkomsten van Walenburg werden geringer, de kosten niet lager. Op 1 januari 2000 zag de NTS zich gedwongen het onderhoudscontract met graaf en gravin van Lynden van Sandenburg te beëindigen.

Het belang van Walenburg voor de NTS

De NTS heeft zich dertien jaar lang met Walenburg vereenzelvd. Een roos, gekweekt ter ere van het tienjarige lustrum van de NTS in 1990, heet Rosa 'Liesbeth Canneman'. In 1992 presenteerde de stichting zich op de Floriade in Zoetermeer met een kopie van een stukje Canneman-tuin. Walenburg stond, tot logo geabstraheerd, op het briefpapier van de NTS. En het speldje, dat de ereleden uit de beginperiode van de NTS kregen, toont hetzelfde logo.

Tussen 1965 en 1987 maakten Liesbeth en Elias Canneman hun meesterwerk, de tuin van Walenburg in Neerlangbroek, het kasteel dat zij in 1965 kochten. Zij waren zo doordrongen van het belang van tuinen en buitens dat zij ook anderen met advies wilden bijstaan. Daarom richtten zij samen met een kleine groep mensen in 1980 de Nederlandse Tuinenstichting op.

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

De beginjaren van de NTs

Heleen Rogaar herinnert zich hoe blij Liesbeth was op een ochtend in 1980, toen het clubje tuinfanaten en leerlingen van Liesbeth, waartoe zij behoorde, bijeen was op Walenburg en zij meldde: “Gisteren is de Nederlandse Tuinenstichting opgericht!”

Liesbeth en Elias Canneman hoorden tot de groep initiatiefnemers van de oprichting van de Nederlandse Tuinenstichting. Zij zagen hun taak zo: “Andere tuineigenaren adviezen geven bij herstel en beheer van hun tuin. We willen ook hulp bieden als tuinen door maatregelen van de overheid in de knel dreigen te komen en verder oplossingen zoeken als onderhoud bezwaarlijk wordt.”² De NTs maakt onder voorzitter Etta Van Verschuer-d’Yvoy en secretaris Pauline Hengeveld een vliegende start en richt zich in de begintijd vooral op advies en publicaties.

Tuinhistorische studies

Ook de tuinarchitect Arend Jan van der Horst was vanaf het eerste moment betrokken bij de NTs. Hij neemt samen met medebestuurslid Kitty de Smit-Kremer het initiatief tot de NTs-uitgave van het boek *Tuinen van Nederland*, dat in 1982 wordt aangeboden aan Prinses Margriet.³ In 1983 volgt *Stadstuinen in Nederland*. Daarna wil de NTs een boek uitgeven over de tuin van Walenburg. Elias Canneman houdt dat graag in eigen hand en in 1985 wordt het door hem geschreven *Walenburg, huis en hof* door de NTs uitgegeven. De reeks tuinboeken zetten de NTs op de kaart en brengen geld in het laatje. Maar de NTs ambieert meer. Zij wil daadwerkelijk bijdragen aan ‘de instandhouding van waardevolle parken en tuinen met een karakteristieke vormgeving, ligging en beplanting’⁴. Die bescherming is met name voor de ‘jonge’ tuinen en parken van na 1850 niet geregeld. De waarde van die tuinen en parken valt ook moeilijk aan te geven, omdat de periode na 1850 nauwelijks is bestudeerd. De gevolgen van het gemis aan kennis zijn ondeskundig beheer, ondeskundige restauratie of renovatie en zelfs verdwijning. De NTs laat inventariserende tuinhistorische studies doen naar tuinen en parken van de periode 1850-1940 door drs. Bonica Zijlstra, kunsthistorica en ir. Eric Blok, landschapsarchitect. De werken van negentien tuinarchitecten worden beschreven. De beschrijvingen worden voorzien van een advies voor behoud. De studies worden gepresenteerd in juni 1986 op kasteel Middachten. In 1997 zal Eric nog een studie publiceren over tuinarchitecten van de jaren 1900-1940. De studies worden door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu Rijksdienst voor het Ruimtelijk Erfgoed RCE) gebruikt als basis voor hun aanwijzingen tot bescherming van tuinen en parken. De NTs-studies zijn nog steeds verkrijgbaar op het NTs-bureau.

¹ Interview met Heleen Rogaar, 2 nov 2010.

² *Dagblad Trouw*, Fred Lammers, artikel ‘Tuinenstichting waakt over particuliere lusthoven’, 31 augustus 1981, archief Etta van Verschuer-d’Yvoy.

³ Persoonlijke aantekeningen, archief Etta van Verschuer-d’Yvoy.

⁴ Statuten NTs.

Rosa ‘Liesbeth Canneman’, gekweekt ter ere van het tienjarig bestaan van de NTS door kwekerij Darthuizen te Leersum (nu Interplant Roses).

Bron: archief Julia Voskuil

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

Behoud van de tuin van Walenburg

Als Liesbeth Canneman in het najaar van 1986 belt met de vraag: “Kunnen jullie onze tuin voor de toekomst behouden?”,¹ wordt de Nederlandse Tuinenstichting hierdoor niet volledig overrompeld. Etta van Verschuer, voorzitter van het bestuur, en Arend Jan van der Horst, tuinarchitect en vice-voorzitter, waren al meer dan eens in gesprek geweest met het echtpaar Canneman over overname van het beheer van de tuin bij hun eventuele vertrek uit Walenburg.

Arend Jan van der Horst vertelt met weemoed dat hij Walenburg vaak bezocht en dat hij bij één van zijn bezoeken van Liesbeth een kopje zuringsoep met room kreeg.² Hij ziet de tuin van Walenburg als één van de belangrijkste inspiratiebronnen van de tuinkunst in de laatste jaren van de twintigste eeuw. Hij bewondert de smaak, de architectuur van de borders, het gevoel voor kleur dat zo verwant is aan de Engelse tuinkunst.

Geloof in eigen kunnen

Elias Canneman schrijft, in de tijd dat de onderhandelingen met de NTs over overname van het beheer van de tuin gaande zijn, vanuit Houten, waar hij en zijn vrouw zich hebben teruggetrokken: “Wij hadden een heel speciale manier van in de tuin werken en we lieten de planten wanneer het maar eenigszins kon hun eigen plekje zoeken en we lieten ze daar ook staan, ook al was dat niet geheel volgens de regels. Zonder deze regel en met dagelijks urenlang in de tuin werken, was nooit deze zeer persoonlijke tuin ontstaan. Ik hoop erg dat de Tuinenstichting hiermee rekening wil houden, anders is het behoud van de tuin waardeloos.”

En: “Er moet iemand komen die uiterste ervaring heeft en waarmede wij ook persoonlijk contact hebben. Gebeurt dat niet dan komt er niets van terecht, daar is onze manier van tuinieren te persoonlijk voor en bovendien hebben we planten die nergens in Nederland te vinden of verkrijgbaar zijn. Daarom is Mandersloot³ onze eenige toeverlaat. Je weet niet hoe ingewikkeld dit alles is. In mijn boek staan wel veel planten vermeld, maar nog lang niet alles. Wij geloven niet dat de grote borders helemaal opgenomen en opnieuw geplant moeten worden, wel de smallere en lagere borders daarvoor. Denk toch in hemelsnaam aan die grond, de slechtste van heel Langbroek en ondoorlaatbaar. Ook nieuwe rozen planten is een heel gedoe, want die kunnen nooit in de klei geplant worden, altijd in een apart mengsel.”⁴

Ondanks deze twijfel van de maker van de tuin denkt de NTs het aan te kunnen en zal de stichting dertien heroïsche jaren met de tuin verbonden zijn.

¹ Brief van Etta van Verschuer-d’Yvoy, 1986, archief Etta van Verschuer-d’Yvoy.

² Interview met Arend Jan van der Horst, 2011-02-12.

³ De tuinman van Walenburg.

⁴ Brieven van Elias Canneman uit Houten. Bron: WUR Speciale Collecties.

Elias: ‘een persoonlijke tuin’. Fotografie: Marijke Heuff

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

De tuinvrijwilligers

Een van de eerste zaken die het NTs-bestuur regelde nadat zij in 1986 het beheer van de Hof van Walenburg had overgenomen, was de instelling van een Walenburgcommissie. Leen Vellekoop was elf jaar lang de toegewijde voorzitter. De commissie voerde het feitelijke beheer, organiseerde de Open Tuindagen, nam de besluiten over grote werken en aankopen, had het contact met de tuinvrijwilligers. Zij vergaderde op Walenburg en was dan altijd de gast van Malout van Lynden. Arend Jan van der Horst had de leiding over de tuin en stuurde tuinman Teus Mandersloot aan.

Onkruid wieden

Veel vrijwilligers hebben in de tuin gewerkt; Paula Keizer was de eerste. Karin Stolker en Frida Waasdorp en vele anderen reageerden in 1992 op de advertentie in het Tuinjournaal 'vrijwilligers gevraagd voor tuinwerk in de tuin van Walenburg'. Zij werden allen door Leen Vellekoop en Arend Jan van der Horst bevraagd op hun plantenkennis. Karin en Frida waren de enigen die het examen passeerden. Pas later, in het laatste jaar van het beheer door de NTs, werd de groep vrijwilligers groter. Letta Proper verving toen Leen Vellekoop als voorzitter van de Walenburgcommissie.

Karin en Frida werkten elke maandag, acht maanden per jaar in de tuin. Wieden en planten verplaatsen was hun taak. Zij genoten van de tuin en de prachtige beplanting.

Zij zijn vol lof over de Walenburgcommissie onder leiding van Leen Vellekoop, die goed bemiddelde tussen de bewoners van Walenburg, de familie Van Lynden van Sandenburg, tuinman Teus Mandersloot en de vrijwilligers. Maar zij ontmoetten ook problemen. Hun samenwerking met tuinman Teus Mandersloot was vaak lastig omdat hij hun bijdrage met moeite accepteerde. Ook de aansturing van Arend Jan uit de verte was soms verwarrend: "Soms moesten we een plant verplaatsen, die later weer verplaatst moest worden naar elders." Ook waren zij het niet altijd eens met Arend Jan's beplantingskeuzes, zoals de zwarte tulp 'Queen of Night' en *Hosta's*, die volgens hen niet strookten met de originele beplanting.¹ Maar Arend Jan verdedigt zich door te zeggen: "Nieuwe planten zijn in de geest van Liesbeth Canneman; zij hield van experimenteren."²

¹ Interview met Frida Waasdorp, 22 maart 2011; interview met Karin Stolker, 22 maart 2012.

² Interview met Arend Jan van der Horst, 2011-02-11.

Foto linksboven: Twee vertegenwoordigers van de grote groep enthousiaste vrijwilligers. Fotografie: Karin Stolker

Onder: Frida Waasdorp en Aaf de Ridder. Fotografie: Karin Stolker

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

Open Tuindagen

De Nederlandse Tuinenstichting heeft zich een voorstelling gemaakt van de kosten van het tuinonderhoud van Walenburg en ziet de mogelijkheid om met behulp van Open Tuindagen inkomsten daarvoor binnen te krijgen. Najaar 1986 tekent zij met graaf en gravin Van Lynden van Sandenburg, die de eigenaren en de opvolgers van Elias en Liesbeth Canneman-Phillipse op Walenburg zijn, een onderhoudscontract voor drie jaar (met de mogelijkheid van verlenging).

Bekostigen onderhoud

Samen met andere tuineigenaren wilde het echtpaar Canneman hun tuin openstellen naar Engels voorbeeld. Zij ontvingen tuinclubs en andere belangstellenden zoals leden van de Nederlandse Rozenvereniging. Ook buitenlandse tuinliefhebbers vonden hun weg naar de Walenburg. Maar het liefst hielden zij de poort dicht. De poort stond echter wel altijd open voor hun vrienden en deskundigen met wie ze hun tuinpassie konden delen.

Om het onderhoud te bekostigen, organiseert de NTs zes keer per jaar Open Tuindagen op Walenburg. Voor groepen gaat de tuin op afspraak open. De eerste Open Dag is op 28 april 1987. De Open Dagen zijn een feest: de tuin is op zijn mooist, de bezoekers zijn verrukt, tuinfanaten ontmoeten elkaar, er is het winkeltje met (Engelse) tuinartikelen, er zijn de interessante kwekers met hun planten. In de laatste jaren is er zelfs een heerlijke catering.

Dat eerste jaar stromen de bezoekers (4.707) toe. Het entreegeld plus de inkomsten van het winkeltje brengt de flinke som van 40.000 gulden op. Tuinman Mandersloot, tuinarchitectenbureau van der Horst voor het toezicht op het onderhoud en een deel van het achterstallig onderhoud kunnen ervan betaald worden. 1992 is een topjaar: 5.387 bezoekers. Daarna gaat het aantal bezoekers in de jaren gestaag omlaag. Dit kan verklaard worden uit het feit dat steeds meer tuineigenaren hun tuinen openstelden voor publiek. De NTs kampt vanaf 1995 met een negatief jaarsaldo op de exploitatie.¹

¹ Wageningen UR, Speciale Collecties, dossier Canneman.

Border Walenburg. Fotografie: Karin Stolker

Rechts: Kwekersaanbod en catering op een Open Dag op Walenburg. Fotografie: Karin Stolker

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

Zorgen voor het erfgoed

Op 31 mei 1999 verwoordt de secretaris van het NTS-bestuur, Jan Willem Edinga, het beleid van de stichting als volgt: "Het feitelijke beheer en onderhoud van tuinen behoort niet tot de kerndoelstellingen van de NTS." Op 1 januari 2001 loopt het contract met de eigenaren van Walenburg dan ook af, maar de NTS trekt zich in overleg met de graaf en gravin van Lynden al per 1 januari 2000 terug. Op 23 november 1999 wordt in Chalet Helenaheuvel te Doorn afscheid genomen van de Walenburgcommissie en de vrijwilligers, die al die jaren hebben meegewerkt.

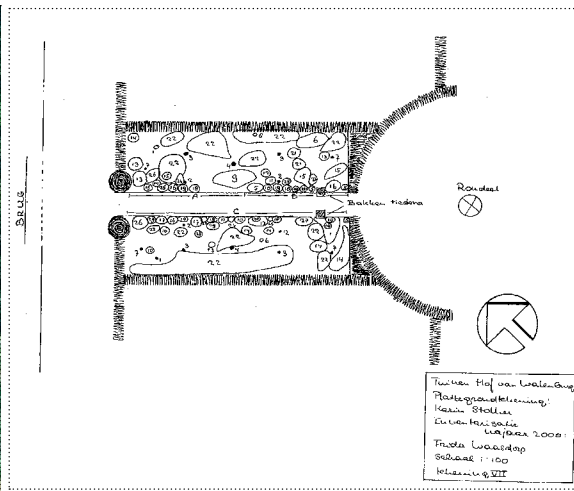
Inventarisatie beplanting

Het bestuur is zich bewust van het tuinhistorische belang van een goede vastlegging van de beplanting van de tuin. Zij vraagt Karin Stolker en Frida Waasdorp een inventarisatie te maken van de beplanting van de Hof van Walenburg. Een enorme klus. Zij zijn er met hulp van Aaf de Ridder, mede-tuinwillingster, een jaar lang mee bezig. Karin maakt de tekeningen; Frida de lange lijsten met namen. Het NTS-archief betreffende Walenburg wordt gedeponneerd bij de Speciale Collecties van Wageningen Universiteit. Kort daarop verhuizen graaf en gravin van Lynden van Sandenburg naar de overkant, naar kasteel Sandenburg. Walenburg wordt verkocht aan – het kan niet anders – tuinliefhebbers en harde werkers, Allard Hoogland en Wilna Hoogland-van der Sluis.

Een nieuw begin

Als de NTS twintig jaar bestaat, is de rijke tijd voorbij. De stichting leek haar glorieuze bestemming gevonden te hebben, maar moet noodgedwongen op zoek naar een nieuwe identiteit. Nog gelden de woorden van de NTS-statuten onverkort: 'de instandhouding van waardevolle parken en tuinen met een karakteristieke vormgeving, ligging en beplanting'. De bescherming van het groene erfgoed vraagt nog steeds om de kennis en het enthousiasme van vrijwilligers. Toch moeten nieuwe wegen worden ingeslagen, nieuwe middelen aangeboord, nieuwe gedachten gevormd, nieuwe projecten gestart. Daarmee is de NTS, die inmiddels 33 jaar bestaat, weer jong geworden.

¹ Inventarisatie van de tuinen van het Hof van Walenburg, Aaf de Ridder-Feller, Karin Stolker-Jacobsen, Frida Waasdorp-Voortman, 2000, archief NTS.

Links: Malout van Lynden bij de kas. Fotografie: Karin Stolker

Rechts: Een blad van de inventarisatie van de planten door Frida Waasdorp, Aaf de Ridder en Karin Stolker.

Bron: archief Frida Waasdorp

Tekst: Marianne van Lidth de Jeude

TUINONTWERPEN

Liesbeth en Elias Canneman-Philipse maakten niet alleen hun eigen tuin. Zij werden ook, vaak in het voetspoor van Elias' werk, gevraagd om de tuinen bij het gerestaureerde gebouwen te ontwerpen. Meestal gold de uitnodiging voor hen beiden. Samen ontwikkelden zij de ideeën, waarbij Elias zich op de tuinstructuur concentreerde en Liesbeth op de beplanting. Elias maakte de fraaie tekeningen. Samen gingen zij ook naar de vergaderingen waar de plannen besproken werden met de opdrachtgevers en de uitvoerders. Daarnaast had Liesbeth haar eigen opdrachten, die vaak ook weer uitgetekend werden door Elias.

Selectie

Wij hebben tot nu toe 33 werken kunnen achterhalen. Zij dateren overwegend uit de jaren zeventig en tachtig en zijn te beschouwen als spin-off van de tuin van Walenburg. Van 19 tuinen weten we zeker wat de bijdrage is van Elias en Liesbeth Canneman. Van 14 tuinen hebben we tot nu toe weinig gegevens. Nader onderzoek kan nog meer gegevens opleveren. Er zijn de tuinen bij kastelen en paleizen: kasteel Ammersoyen (Ammerzoden), huis Zypendaal (Arnhem), kasteel Rosendael (Rozendaal, Gelderland), kasteel Verwolde (Lochem), het Markiezenhof (Bergen op Zoom), het Prinsenhof (Groningen), het Vredespaleis (Den Haag) en hun eigen kasteel Walenburg.

Van hun bijdrage aan de tuinen van Kasteel Middachten, kasteel Doorwerth, kasteel Duivenvoorde en kasteel Sypesteijn, het Prinsenhof in Groningen of de Britse Ambassade in Brussel weten we te weinig.

Eén ontwerp werd in een bijzonder kader gemaakt: dat voor de modeltuinen van Rob Herwig in 1977. De overige tuinen zijn particulier, vaak ontworpen voor vrienden.

We tonen hier een selectie van zes werken. Het zijn tuinen van verschillende aard. Zij zijn in goede staat van onderhoud en toegankelijk (kasteel Ammersoyen, Huis Verwolde en het Vredespaleis op afspraak). Zij houden verband met Elias' restauratiewerk (kasteel Ammersoyen) en renovatiewerk (Vredespaleis). Ook de borders in de tuin van Huis Verwolde zijn te beschouwen als renovatiewerk. Dan zijn er goed onderhouden privétuinen, de Drie Zwaantjes en de Haagse pijpenla. De Modeltuinen zijn bijzonder vanwege hun geschiedenis van openbaarheid, maar bestaan niet meer. De lijst van alle door ons tot nu toe opgespoorde werken is te vinden op de website van de Nederlandse Tuinenstichting.

Tekst: Carla Romijn-Schütte

Het tuintje van Kasteel Ammersoyen

Met de aanleg van een formeel tuintje is de restauratie van Kasteel Ammersoyen, in Ammerzoden, Noord-Brabant, in 1976 afgerond. Het kasteel uit 1350 was in de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigd. De in 1893 gedempte gracht werd weer uitgegraven. Tijdens die werkzaamheden stuitte men op een stukje grond aan de voet van de keermuur van de voorburch. De veronderstelling dat dit een tuintje zou zijn geweest, werd bevestigd door een kaart van 1804.¹ Voor dit stukje grond werd in opdracht van de Stichting Geldersche Kasteelen door Liesbeth en Elias Canneman in 1975 een ontwerp in vier variaties gemaakt.

Geschiedenis weerspiegeld

Iedere variant heeft als hoofdpatroon een kruisvormig motief. Twee bevatten uitsluitend rechthoeken. De andere twee bestaan uit een cirkelvormig middenveld binnen een rechthoek. De plantvakken zijn omgeven door randen van *Buxus*. Als het echtpaar Canneman op 4 november 1975 komt kijken, is de tuinman Hobo bezig geweest met de aanleg en het planten van de 375 buxusplanten en de lavendel.² Tegen de keermuur en in de hoek bij de gracht zijn een vijg, moerbeï, kweepeer, morel en twee klimhortensia's geplant.

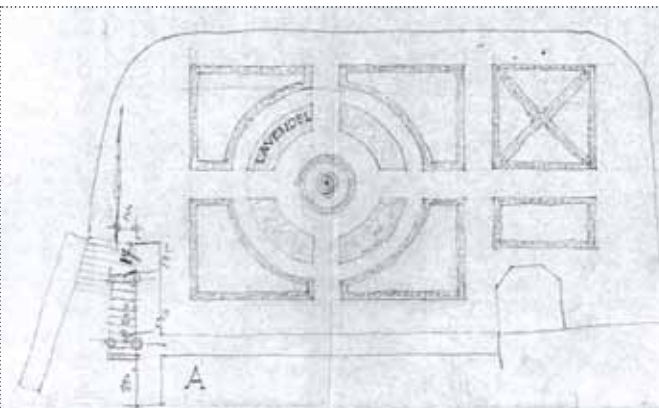
Liesbeth schrijft in 1976 over de beplanting met eenjarigen aan de heer D.J.G. Buurman, opdrachtgever namens de Stichting Geldersche Kasteelen: "Zeer Geachte Heer Buurman, Veel dank voor uw brief + boek. Ik dacht voor het middenronde (een) fijne pot margrietten. Staat er eigenlijk iets in 't midden van dat rondje?, anders zou een pyramide *Buxus* erg leuk staan. De vier grote vakken zou ik vullen met heliotropen omrand door *Cineraria maritima* (grijs), omdat de vakken zoo groot zijn. En dan de 3 kleine vakjes met de zacht rose begoniatjes - vooral geen knolbegonia's. Al deze soorten blijven doorbloeien tot 't najaar, tot 't moment dat de bollen erin moeten. De tuinman Hobo zal hier wel aan kunnen komen en de aantallen zelf bepalen. De heliotropen liefst van stek - want de gezaaide worden hoog en wild en met 't planten zie je in 't begin 't verschil niet. Dit laag soort planten lijkt mij toch 't beste omdat je er van boven zoo opkijkt....."³

Men kan vanaf de voorburg daar in de diepte de geschiedenis van het kasteel weerspiegeld zien in het tuintje: een middeleeuws paradijsje en een klein, kleurrijk baroktuintje.

¹ Ammersoyen, bijdragen tot de geschiedenis van het kasteel, de heerlijkheid en de heren van Ammersoyen, onder red. van D.J.G. Buurman, Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, de Walburg Pers, Zutphen 1986. ² Offerte van hoveniersbedrijf Maas - Waal Groenvoorziening B.V. uit Zaltbommel, oktober 1975. ³ Brief d.d. 25 april 1976 van Liesbeth Canneman aan dhr. Buurman.

Tuin 2012. Fotografie: Carla Romijn-Schütte

Rechts: Ontwerp Elias en Liesbeth Canneman. Bron: archief Stichting Geldersch Landschap

Tekst: Carla Romijn-Schütte

Intieme tuin voor het Vredespaleis

In 1977 vraagt de Carnegie Stichting Elias en Liesbeth Canneman een deel van de tuin van het Vredespaleis te herontwerpen. Door een uitbreiding van het paleis moet de patte d'oise ('ganzenvoet', een vanuit een centraal punt uitstralende structuur, gebruikt in baroktuinen) achter het oude gebouw wijken. Het oorspronkelijke ontwerp is van Thomas H. Mawson. Mawson won in 1908 het ontwerpconcours voor de tuin van het Vredespaleis, waaraan ook Leonard Springer deelnam. Mawson hanteert in zijn vocabulaire een iconografie van de vrede door het creëren van veel ruimte, licht en spiegelend water. De patte d'oise verbeeldde de 'stralen van vrede'.

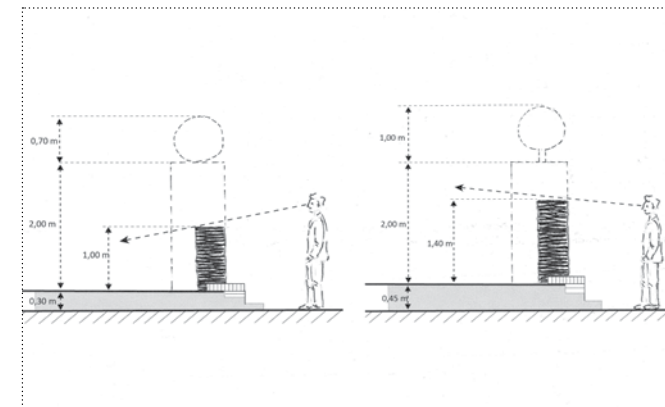
Elias en Liesbeth ontwerpen een besloten tuin, die in het baksteengebruik en in de vorm van terrassen, muurtjes, trappen en paden aansluit bij de arts-and-craftstraditie van Mawson.

Verbinding oude en nieuwe tuin

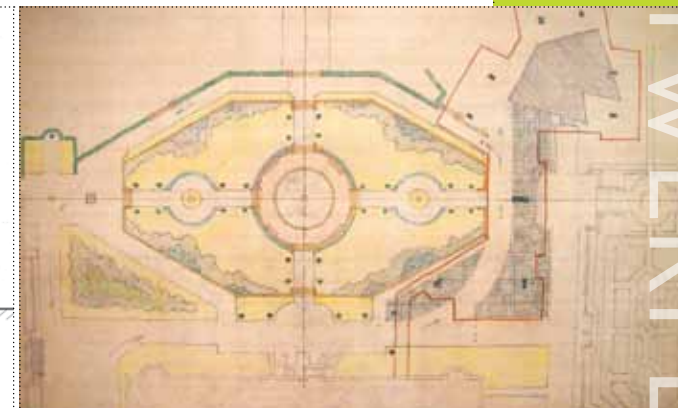
Op een inventieve manier is het nieuwe tuindeel verbonden met de rest van de tuin: de lengteas van de Cannemantuin vormt een dwarsas van de Mawsonstuin. De Cannemantuin is een langgerekte achthoek opgebouwd uit taxushagen. Twee terrassen met golvende borders met rododendrons dalen met trappen af naar de binnenruimte met een vijver. Ieder terras wordt begrensd door een lage keermuur en een haag. Naar het centrum toe worden de hagen hoger, zodat rond de vijver een intieme tuinkamer ontstaat.

Hoewel de nieuwe tuin mooi ligt ingebed in Mawson's tuin, heerst er een andere sfeer. De grote openheid in de tuin van Mawson heeft plaatsgemaakt voor een intieme, door hagen omsloten ruimte. De banken nodigen uit tot een moment van rust. De tuin is eigentijds en gericht op de individuele mens die bij het betreden van de tuin rust en vrede hoopt te vinden.

In 2009 verzocht de Carnegie Stichting, het bestuur van het Vredespaleis, de Nederlandse Tuinenstichting een advies te geven over de hoogte van de hagen in de Cannemantuin. Een bestudering van Elias' tekeningen leverde het antwoord. Het advies om de hagen hoger te laten groeien, is door de Carnegie Stichting opgevolgd. De intimiteit van de tuin, die Canneman voor ogen moet hebben gestaan, is in 2013 bereikt.

Tekening van het effect van hagen. Bron: Carla Romijn-Schütte Rechts: Ontwerp Elias en Liesbeth Canneman. Bron: archief Carnegie Stichting (Vredespaleis)

Tekst: Carla Romijn-Schütte

De vijvertuin in de modeltuinen van Rob Herwig

In 1977 ontwierp Liesbeth Canneman de vijvertuin in de Modeltuinen van Rob Herwig te Lunteren. Rob Herwig toonde zijn twaalf modeltuinen tussen 1973 en 2000 bij zijn boerderij in Lunteren. Hij nodigde gerenommeerde Nederlandse tuinarchitecten en -ontwerpers uit om één van de tuinen te ontwerpen. Rob Herwig gaf Liesbeth Canneman de opdracht om de vijvertuin te ontwerpen omdat hij haar kennis van het plantmateriaal en haar kleurgevoel bewonderde.

Hij was kort daarvoor samen met zijn dochter Modeste door mevrouw Canneman ontvangen op Walenburg. Rob Herwig: "Mevrouw Canneman was een schat van een mens, heel bijzonder. De gesprekken gingen vooral over planten. 't Ging zelfs té ver. 't Holde haar uit. Ze kon de tuin 'vooruit zien': van iedere zaailing wist ze wat 't werd. En ze was altijd bezig uit te wieden. Haar adagium was 'eerst planten dan mensen'."¹

Karakteristieke Cannemantuin

De tuin die Liesbeth Canneman ontwierp is 8 bij 13 meter en wordt omgeven door hoge taxushagen en een oude beukenhaag, in het midden een langwerpige vijver. Een stenen pad leidt de bezoeker door de haag naar binnen; niet alles is in één keer te overzien. Achter de pergola met klimrozen en *Clematis* staan twee witte sparren (*Picea glauca* 'Conica') als wachters. Daarachter ligt de vijver met een bank tegen een donkere achtergrond van *Taxus*. De fontein gaat verrassend spuiten bij binnenkomst. De grootste verrassing komt als men verder lopend links en rechts de uitbundig bloeiende borders gewaar wordt. De hoogte van de planten in de borders loopt snel op, omdat zij smal zijn. De karakteristieke kenmerken van een Cannemantuin zijn aanwezig: de intieme ruimte, de weerspiegeling door water, het slimme gebruik van perspectief, de pergola voor het verticale accent en weelderige borders, chromatisch op kleur. Bij bezoekers van de Modeltuinen stond de vijvertuin hoog genoteerd.²

¹ Gesprek met Rob Herwig, december 2010.

² Rob Herwig, *De Modeltuinen*, uitgeverij Terra Zutphen, 1986.

De vijvertuin. Fotografie: Modeste Herwig

Tekst: Carla Romijn-Schütte

Een Haagse 'pijpenla'

Tijdens een bezoek aan Walenburg op een Open Dag, raakt Paul Kraaijenhagen zo onder de indruk van de tuin dat hij Liesbeth Canneman begin maart 1980 vraagt om een ontwerp voor zijn eigen tuin in Den Haag. De vooroorlogse wijk waarin het huis ligt, is door Co Brandes in de jaren dertig ontworpen in de stijl van de Nieuwe Haagse School.

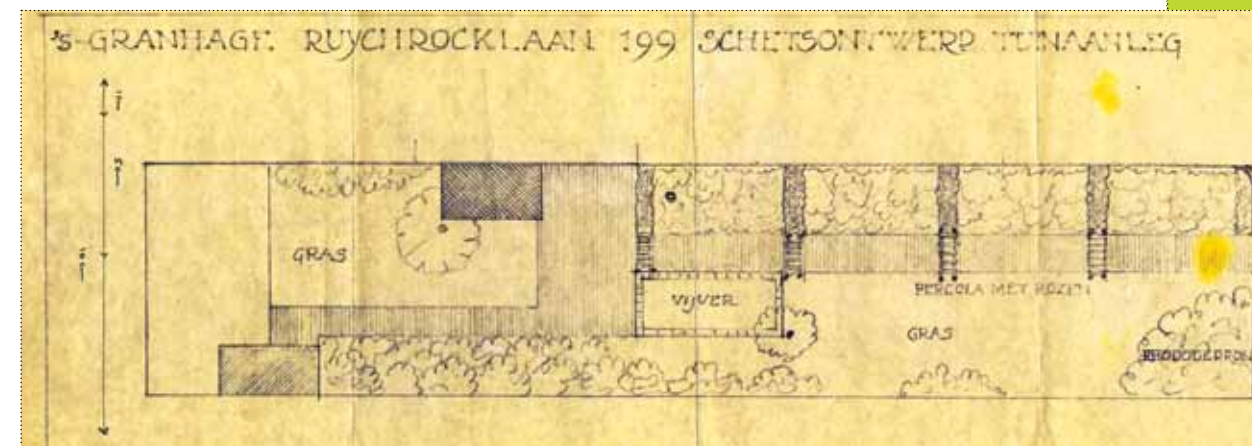
Suggestie

Over het ontwerp schrijft Liesbeth Canneman voorjaar 1980: "Hierbij een suggestie voor Uw tuin. Het is wel een moeilijk lang smal stuk. Daarom dacht ik de border te verdelen met korte heggen van liefst taxus - daartussen beplanting - van vaste planten. Ook in het verlengde van Uw huis een border met o.a. ook een paar heesters. ... Het is nu wat laat om in te planten - maar de Rhododendrons kunnen nog verplant en de vijver gemaakt. En dan zou ik het gras zaaien en de border bij huis en de lange border dit jaar in mei inzaaien met een bloemenmengsel van Van Tubergen. Maar dit alles kunnen wij misschien hier bespreken. Wilt U mij hierover opbellen. In de loop van het jaar zouden de pergola's ook gezet kunnen worden - maar eerst wil ik natuurlijk graag horen wat U van dit plan vindt. Met vriendelijke groeten, Uw ME Canneman-Philipse."¹

Elegante oplossing

In het voorjaar van 1981 ontvangt Kraaijenhagen een lijst met vaste planten en het advies die bij kwekerij Ploeger aan te schaffen. De tuin is in drie zones verdeeld. De eerste zone bij het huis wordt gevormd door het terras met gazon, die een 'buitenkamer' vormen. De tweede zone houdt een vijver in en een zijte. Het pad, van de keukendeur naar achteren, maakt hier een knik. De vijver voegt ruimtebeleving toe door het weerspiegeld oppervlak. Achter in de tuin is aan de ene kant een (speel)gazon, aan de andere een bloemenborder die in segmenten wordt verdeeld door korte taxushagen. In het verlengde hiervan staan de staanders van de pergola over het pad. Het donkere Bosje van Zaanen vormt de achtergrond. Het probleem van de 'tuin als een pijpenla' is elegant opgelost, doordat de tuin niet in één keer is te overzien, door het verspringen van de lengteas en door benadrukking van de breedte van de tuin door de korte taxushagen. De tuin heeft de jaren goed overleefd.

¹ Brief van Liesbeth Canneman aan Paul Kraaijenhagen, archief Paul Kraaijenhagen.

Ontwerp Liesbeth en Elias Canneman. Bron: archief P. Kraaijenhagen

Tekst: Carla Romijn-Schütte

De drie Zwaantjes: een tuin voor vrienden

Met hun vrienden Piet en Doedy Bijnen maken Elias en Liesbeth Canneman-Philipse enkele tuinreizen naar Engeland. Tussen 1981 en 1983 geven zij advies over de aanleg van hun tuin bij hun vakantiehoeve 'De Drie Zwaantjes'. De hoeve hoorde bij het verdwenen kasteel Daesdonck te Galder, Noord-Brabant.

Tuinruimten

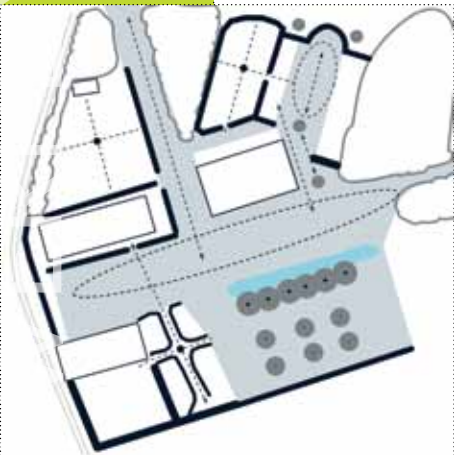
De voormalige oprijlaan van het landgoed vormt de centrale ruimte van de tuin. De tuinruimten rond het huis zijn overwegend formeel vormgegeven. Iedere ruimte heeft een assenkruis met in het midden een ornament, meestal omgeven door een haag. De eerste tuinruimte die Canneman ontwerpt, is de heestertuin. De reeds bestaande moestuin moest daarvoor worden verkleind. De tuin is aan één kant gesloten, maar opent aan de andere kant naar het centrale gazon. Door deze open verbinding en een knik in de as wordt de heestertuin op een elegante manier verbonden met de rest van de tuin. Aan één zijde wordt het fraaie weidse zicht op de landerijen van het landgoed in stand gehouden.

Rozentuin

Over het ontwerp voor de tweede tuin, een rozentuin, schrijft Elias Canneman in 1983: "Beste Piet, Hierbij een gedachte over je tuin. Zooals je wel verwacht zult hebben, ging ik ook nu van assen uit. Wanneer je nu deze vorm uit zou kunnen zetten wanneer wij bij jullie komen, dan moet je uitgaan van de streep-stippel lijnen. We nemen de tekening dan mee op reis en dan kunnen we 's avonds de beplanting bedenken. Ik had gedacht om de tuinpaden aan weerszijden te voorzien van een lage en smalle buxusheg, zoals we zagen in Mottisfont.¹ Dan maak je aan weerszijden een border, zonder lage planten die je beter in je andere tuin kunt hebben. Langs het tweede dwarspad komen dan ter rechterzijde een aantal oude rozen, die je hoog moet opbinden en daarvoor moeten dan pulpits gemaakt worden zoals op Sissinghurst. Je ziet dus hoe hoog nodig deze reis is! ... ik begrijp wel dat je zult zeggen 'nu weer zoo'n ingewikkelde tuin erbij'. Ik mis toch iets aan jullie woonzijde en ik dacht dat dit misschien een oplossing zou zijn. We horen wel van je. Ik verdiep me erg in de reis en ik vond eenige huizen en tuinen die we nog niet kennen. ..."

De tuin van de Drie Zwaantjes wordt met liefde onderhouden naar de plannen van Elias en Liesbeth Canneman.

¹ Mottisfont Abbey, Hampshire, Engeland, eigendom van de National Trust en bekend om de nationale collectie oude rozen.

Analyse tuin. Bron: Carla Romijn-Schütte

Vogelvlucht door Elias Canneman. Bron: archief J. Bijnen

Tekst: Carla Romijn-Schütte

Twee monumentale borders voor Huis Verwolde

Volgens de auteurs van deze studie is Liesbeth Cannemans tuinkunstgenie tot volle bloei gekomen in de borders van Huis Verwolde. Zij vonden het daarom de moeite waard een kleuranalyse van deze borders te maken.

In 1981 zijn de twee borders van Huis Verwolde (bouwjaar 1775) in het Gelderse Laren opnieuw ingericht volgens een beplantingsplan van Liesbeth Canneman. De oorspronkelijk formele tuin bij het huis (1776) is al omstreeks 1800 vervangen door een landschappelijke parkaanleg van J.P. Posth (1753-1831). Het lager gelegen deel van de tuin is later ontworpen door Hugo A.C. Poortman (1858-1953). Deze tuin bestaat uit drie segmenten: eerst een gazon, dan een verdiepte parterre met buxuspatronen, dan een langgerekt gazon tussen taxushagen. Hier liggen aan weerszijden de bloemenborders, 3 meter breed en 45 meter lang. Het was de tuinarchitect J.W.M. Sluiter uit Amersfoort, die in 1927 het eerste beplantingsplan voor de borders maakte.

Geheel andere opzet

Elias Canneman geeft zijn mening over het ontwerp van Sluiter: "Dit hoogst interessante ontwerp is geheel gemaakt in de geest van Gertrude Jekyll. Dit ontwerp gaat niet uit van min of meer kleine groepen van één soort en kleur, die dan weer begrensd worden met andere harmoniserende kleuren in blad of bloem, zoals wij dat nu doen, maar iedere border werd verdeeld in zeventien vakken. Ieder vak kreeg een eigen kleur in de opvolging van paars-rood, paars-roze, flets-lila, wit, lakrood, oranje, geel, lichtgeel, roze, lichtblauw, oranje, purper-blauw, lichtgeel, mauve, lila, terra-cotta en saumon." En voegt daaraan toe: "Wij zouden ook niet zo gelukkig zijn met deze bonte en regenboogachtige opzet. Toen deze borders werden aangelegd, waren de omringende bospartijen nog erg laag en er was nog geen sprake van een zon- en schaduwzijde. Nu is dat geheel anders en de rechter border heeft veel minder zon dan de linker. Er moest rekening mee worden gehouden dat het onderhoud niet meer kon zijn dan één man één dag in de week gedurende zeven maanden. Met deze beperking zijn de borders nu weer beplant, waarbij bovendien rekening moest worden gehouden met een uitgesproken zon- en schaduwzijde. Beide borders werden verdeeld in vijf vakken en voor iedere border werd een ontwerp voor de beplanting gemaakt van één vak en dat zou zich dan steeds vijf keer herhalen. Om eentonigheid te vermijden, zijn in de borders heesters en oude rozen opgenomen en deze herhalen zich niet, maar zijn als individuele planten herkenbaar; een verstarung is hierdoor niet mogelijk."²

Met groot enthousiasme is tuinbaas Patrick Dekkers van Huis Verwolde sinds 2010 bezig de twee borders geheel naar het plan van Liesbeth Canneman te restaureren.

¹ *Tuinen in Nederland*, red. A.J. van der Horst en Kitty de Smit, uitgave Nederlandse Tuinenstichting, Amsterdam, 1982, pag. 25: 'De tuin bij kasteel Verwolde'.

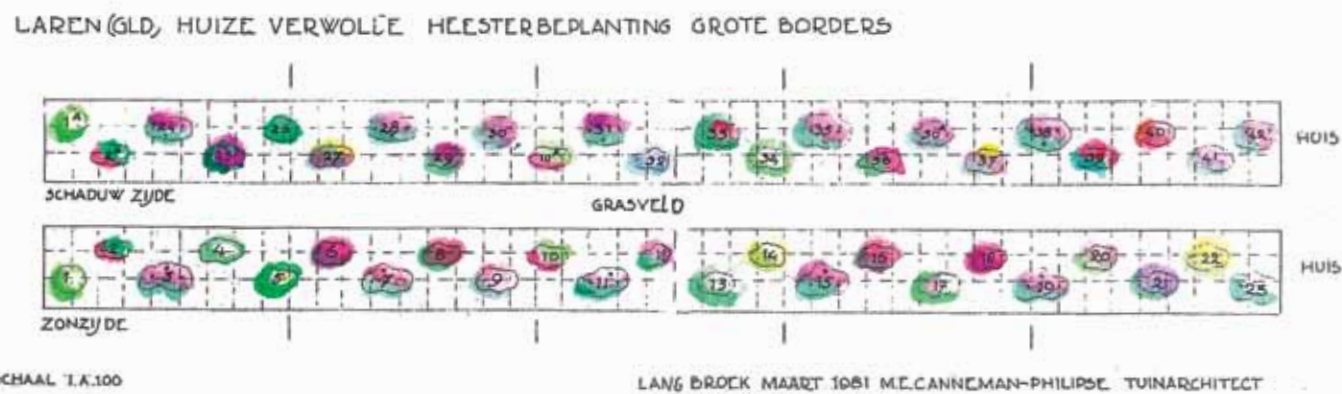
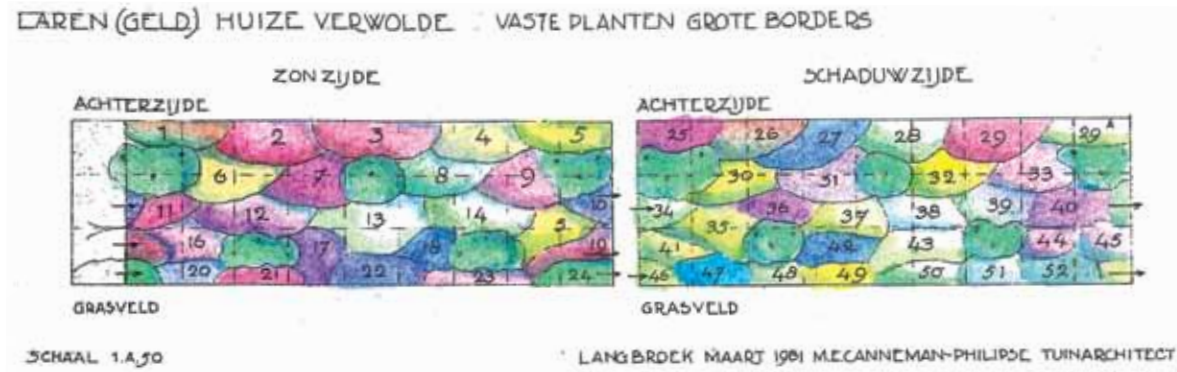
² Tekening en plantlijst ontvangen van Patrick Dekkers (tuinbaas bij Huis Verwolde).

Aanleg zonneborder. Bron: archief Jhr. Dr. C.C.G. Quarles van Ufford

→ **PLANTLIJST**

Plantlijst borders Huis Verwolde, ontwerp Mevr. M.E. Canneman-Philipse, Langbroek, maart 1981, archief Wageningen UR, Speciale Collecties.
 Als er een verschil is tussen de schrijfwijze van de planten door Mevrouw Canneman en die van de Naamlijst van vaste planten en Naamlijst van houtige gewassen, international standard ENA 2010-2015 worden beide schrijfwijzen gegeven.
 1 WUR, Speciale Collecties.

HEESTERS VOOR DE TWEE GROTE BORDERS

No	aantal	
1	1	Sorbaria aitchinsonii - <i>Sorbaria tomentosa</i> var. <i>Angustifolia</i>
1a	1	Sorbaria aitchinsonii - <i>Sorbaria tomentosa</i> var. <i>Angustifolia</i>
2	1	Cornus alba siberica - <i>Cornus alba</i> 'Siberica'
2a	1	Cornus alba siberica - <i>Cornus alba</i> 'Siberica'
3	3	Rozen
4	5	Roos Iceberg - <i>Rosa</i> 'Iceberg'
5	1	Philadelphus Belle Etoile - <i>Philadelphus</i> 'Belle Etoile'
6	1	Cotinus Royal Purple - <i>Cotinus coggygria</i> 'Royal Purple'
7	3	Rozen
8	3	Berberis Wilsoniae - <i>Berberis wilsoniae</i>
9	1	Kolkwitzia amabilis
10	1	Cornus alba siberica variegata - <i>Cornus alba</i> 'Siberica Variegata'

No	aantal	
10a	1	Cornus alba siberica variegata - <i>Cornus alba</i> 'Siberica Variegata'
11	3	Rozen
12	5	Roos the Fairy - <i>Rosa</i> 'The Fairy'
13	1	Spirea Vanhouttei - <i>Spirea vanhouttei</i>
14	3	Potentilla Abbotswood - <i>Potentilla fruticosa</i> 'Abbotswood'
15	3	Rozen
16	3	Berberis Wilsoniae - <i>Berberis wilsoniae</i>
17	1	Hibiscus wit enkel Rev.W.Smith - <i>Hibiscus syriacus</i> 'Rev.W. Smith'
18	1	Cotinus Royal Purple - <i>Cotinus coggygria</i> 'Royal Purple'
19	3	Rozen
20	3	Deutzia Kalmiaeflora - <i>Deutzia purpurascens</i> 'Kalmiaeflora'
21	1	Syringa superba - <i>Syringa microphylla</i> 'Superba'
22	1	Cytisus praecox
23	3	Rozen
24	3	Rozen
25	3	Rhododendron 'Karin'
26	1	Hedera helix arborescens - <i>Hedera helix</i> Arborescens group
27	3	Mahonia atropurpurea - <i>Mahonia aquifolium</i> 'Atropurpurea'
28	3	Rozen
29	3	Fuchsia magellanica Riccartoni - <i>Fuchsia</i> 'Riccartoni'
30	1	Hydrangea Strygosa - <i>Hydrangea aspera</i> subsp <i>strigosa</i>
30a	1	Hydrangea Strygosa - <i>Hydrangea aspera</i> subsp <i>strigosa</i>
31	3	Rozen
32	3	Hydrangea Blue Bird - <i>Hydrangea serrata</i> 'Bluebird'
33	1	Cotoneaster Bullatus fire bird - <i>Cotoneaster</i> 'Firebird'
34	3	Rhododendron Palestina - <i>Rhododendron</i> 'Palestrina'
35	3	Rozen
36	3	Fuchsia magellanica Riccartoni - <i>Fuchsia</i> 'Riccartoni'
37	3	Mahonia atropurpurea - <i>Mahonia aquifolium</i> 'Atropurpurea'
38	3	Rozen
39	3	Cotoneaster conspicuus Red Pearl - <i>Cotoneaster conspic.</i> 'Red Pearl'
40	1	Calycanthus floridus
41	3	Rhododendron viscosum
42	3	Rozen

ROZEN VOOR DE TWEE GROTE BORDERS

- Rosa 'Königin von Dänemark'
- Rosa Francofurtana - *Rosa* 'Frankfurt'
- Rosa gallica 'Officinalis'
- Rosa gallica 'Tuscany'
- Rosa gallica 'Versicolor'
- Rosa damascena 'Celsiana'
- Rosa 'Fantin-Latour'
- Rosa 'Nuits de Young'
- Rosa 'Reine des Violettes'
- Rosa 'The Fairy'

VASTE PLANTEN VOOR DE TWEE GROTE BORDERS

No	aantal	
1	10	Macleaya cordata
2	10	Althea rosea gemengd - <i>Alcea rosea</i> gemengd
3	10	Eupatorium purpureum
4	7	Verbascum Gainsborough - <i>Verbascum</i> 'Gainsborough'
5	8	Solidago Strahlenkrone - <i>Solidago</i> 'Strahlenkrone'

→ VASTE PLANTEN VOOR DE TWEE GROTE BORDERS

No	aantal	
6	7	<i>Achillea Parkers var - Achillea filipendula</i> 'Parker's Variety'
7	10	<i>Aster Barr's Pink - Aster novae-angliae</i> 'Barr's Pink'
8	10	<i>Artemisia lactiflora</i>
9	7	<i>Malva fastigiata rose - Malva alcea</i> 'Fastigiata'
10	7	<i>Salvia superba - Salvia nemorosa</i>
11	5	<i>Verbascum Pink Domino - Verbascum</i> 'Pink Domino'
12	5	<i>Phlox Lilac Time - Phlox</i> 'Lilac Time'
	5	<i>Phlox the King - Phlox</i> 'The King'
13	15	<i>Chrysanthemum max. Alaska - Chrysanthemum leucanthemum</i> 'Alaska'
14	10	<i>Phlox White Admiral - Phlox</i> 'White Admiral'
15	10	<i>Aster Amellus Rudolf Goethe - Aster amellus</i> 'Rudolf Goethe'
16	10	<i>Sidalcea Elsie Hugh - Sidalcea</i> 'Elsie Heugh'
17	10	<i>Erigeron Dunkelste Aller - Erigeron</i> 'Dunkelste Aller'
18	7	<i>Salvia pratensis haematodes - Salvia pratensis var. haematodes</i>
19	15	<i>Sedum Herbstfreude - Sedum</i> 'Herbstfreude'
20	10	<i>Nepeta Six Hill Giant - Nepeta</i> 'Six Hill's Giant'
21	10	<i>Polygonum affine superba - Persicaria affine</i> 'Superba'
22	10	<i>Lavandula munstead var. - Lavandula angustifolia</i> 'Munstead'
23	15	<i>Prunella Webbiana - Prunella x webbiana</i>
24	15	<i>Iberis Snowflake - Iberis sempervirens</i> 'Schneeflocke'
25	8	<i>Digitalis purpurea</i>
26	10	<i>Macleaya cordata</i>
27	10	<i>Aconitum napellus</i>
28	5	<i>Aruncus chinensis - Aruncus sinensis</i>
29	10	<i>Eupatorium purpureum</i>
29a	8	<i>Cimicifuga ramosa - Actaea simplex</i> 'Prichard's Giant'
30	8	<i>Ligularia Przewalski - Ligularia przewalski</i>
31	8	<i>Campanula lactiflora</i> (lila)
31a	8	<i>Campanula lactiflora Loddon Anna - Campanula lactiflora</i> 'Loddon Anna'
32	8	<i>Solidago Strahlenkrone - Solidago</i> 'Strahlenkrone'
33	10	<i>Filipendula rubra magnifica - Filipendula rubra</i> 'Venusta'
34	8	<i>Astilbe Prof. Van der Wiele - Astilbe</i> 'Prof. van der Wielen'
35	7	<i>Solidago virgaurea praecox - Solidago</i> 'Praecox'
36	5	<i>Phlox Amethyst - Phlox</i> 'Amethyst'
	5	<i>Phlox the King - Phlox</i> 'The King'
37	7	<i>Kirengeshoma palmata</i>
38	7	<i>Thalictrum aquilegif. Purpureum - Thalictrum aquifolium</i> 'Purpureum'
39	10	<i>Phlox white Admiral - Phlox</i> 'White Admiral'
40	7	<i>Hesperis matronalis</i>
41	7	<i>Hemerocallis citrina</i>
42	7	<i>Geranium Johnston Blue - Geranium</i> 'Johnston's Blue'
43	7	<i>Astilbe Brautschleier - Astilbe</i> 'Brautschleier'
44	7	<i>Chelone obliqua</i>
45	5	<i>Acanthus mollis</i>
46	10	<i>Alchemilla mollis</i>
47	7	<i>Tradescantia Anders Ospray - Tradescantia</i> 'Osprey'
48	10	<i>Heucherella tiarelloides</i>
49	10	<i>Hypericum Hidcote - Hypericum</i> 'Hidcote'
50	8	<i>Campanula persicifolia alba - Campanula persicifolia</i> 'Alba'
51	8	<i>Anaphalis triplinervis</i>
52	5	<i>Hosta in 3 var.</i>
53	7	<i>Hemerocallis citrina</i>

Zonneborder Huis Verwolde. Fotografie: Carla Romijn-Schütte

Deze speciale uitgave van het Tuinjournaal is tot stand gekomen met de bijdrage van veel mensen, die wij van harte willen bedanken.

Met dank aan:

Piet Bakker
 Jas Bijnen
 Gijs Bijnen
 Armanda Canneman
 Patrick Dekkers (Huis Verwolde)
 Dolf van Eendenburg en Jacobine Wieringa (Carnegie Stichting)
 Beline Geertsema
 Pauline Hengeveld-Brand
 Rob en Modeste Herwig (Modeltuinen Lunteren)
 Marijke Heuff
 Allard Hoogland en Wilna Hoogland-van der Sluis
 Arend Jan van der Horst
 P. Kraaijenhagen
 Sophie Lambrechtsen- Ter Horst
 Gravin Malout van Lynden van Sandenburg
 Hanneke van der Plassche
 Dick Ploeger
 Heleen Rogaar
 Karin Stolker
 C.C.G. Quarles van Ufford
 Etta van Verschuer-d'Yvoy
 Julia Voskuil
 Frida Waasdorp
 Geert Wachter
 WUR Speciale Collecties

BESTUUR NTS

Beline Geertsema-Key, voorzitter, Marianne van Lidth de Jeude, vice-voorzitter, Gea de Groot-Op den Brouw, secretaris, Robert Kreder, penningmeester: Henk van der Eijk, monumentencommissie, Emilie Horst-Goossens, adviseur public relations, Carla de Jonge, excursiecommissie, Hein Krantz, Annemiek Tromp

MONUMENTENCOMMISSIE

Annemiek Tromp, voorzitter, Rita Grothuis, secretaris, Piet Bakker, Henk Barkhof, Jan-Willem Edinga, Hanny van der Heide, Mariël Kok, Carla Scheffer, Willem Verhoeven

EXCURSIECOMMISSIE

Carla de Jonge, voorzitter, Hetty Benschop, Marjorie Gisolf, Roswitha Kleipool-De Regt, Ysk Vondeling, Anne Wolff, Lisette van Zandvoort-Gerritsen

OPENTUINENCOMMISSIE

Gonne Doorman-Van den Wall Bake, voorzitter, Anneke van Apeldoorn, Marianne Bielders-Bergmans, Rita den Breeje, Beline Geertsema-Key, Brigitte Gents-Van Dam Merrett, Lietje de Vree-Van den Bergh

PUBLICATIECOMMISSIE

Marianne van Lidth de Jeude, voorzitter en Honey Wolff

REDACTIECOMMISSIE

Marian Smeets-Lenshoek, hoofdredacteur, Korneel Aschman, Emilie Horst-Goossens, Ronald van Immerseel, Éva Kovács, Marion Kruisbrink, Leslie Leijenhorst, Anne Wolff

COMMISSIE SOCIAAL TUINIEREN

Suzanne Kooij, projectleider, Natascha Béguin, Corinne Bierman, Beline Geertsema-Key, Marilies Jacobs

COMMISSIE WEBSITE

Suzanne Kooij, Hanneke Jelles

BUREAU NTS

Suzanne Kooij, hoofd bureau, Josje Engel, Ellen Kickhefer
 Het bureau van de NTS is bereikbaar op maandag, dinsdag en woensdag van 10-13 uur.

RAPPORTEURS MONUMENTENCOMMISSIE

GRONINGEN - Stieneke van der Wal, FRIESLAND - Rita Mulder-Radetzky
 DRENTHE - Thea Brouwer, OVERIJSEL - Olly Hof-de Boer, GELDERLAND - Henk Barkhof, Hanny van der Heide, GELDERLAND/BETUWE - Vacature
 UTRECHT - Fabienne Hellendoorn, Mariska de Boer, Lia Copijn-Schukking
 NOORD-HOLLAND - Piet Bakker, Bram de Vries, NOORD-HOLLAND/AMSTERDAM - Juliet Oldenburger, ZUID-HOLLAND / ROTTERDAM e.o. - Anne Mieke Backer, ZUID-HOLLAND / DEN HAAG e.o. - Joost Gieskes, ZUID-HOLLAND OVERIG - Erik Rinia, NOORD-BRABANT - Willem Verhoeven, NOORD-BRABANT/OOST EN WEST-VACATURE ZEELAND - Nelleke van der Feltz-van Heumen, LIMBURG NOORD - INCLAND VAN CUIJK EN RIJK VAN NIJMEGEN - Anneke Meijssen, LIMBURG MIDDEN - Vincent Bindels, LIMBURG ZUID - Mauk Driessen
 »VLIEGENDE KEEP« - Marianne van Lidth de Jeude

COLOFON

30e jaargang, nummer 3, september 2013
 Een uitgave van de Nederlandse Tuinenstichting.
 Verschijnt 4x per jaar. ISSN 1382 - 2659. Oplage: 3.400 exemplaren
 Eindredactie: Hanneke Prins
 Vormgeving: MAT ONTWERP BNO, Den Haag
 Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel

NEDERLANDSE TUINENSTICHTING

Nieuwezijds Voorburgwal 75 sous, 1012 RE Amsterdam, T 020 623 50 58
 Website: www.tuinenstichting.nl E-mail: info@tuinenstichting.nl
 Giro 559 54 46 (ING Bank)
 IBAN NL28 INGB 0005595446 / BIC INGBNL2A

De redactie heeft getracht alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunnen zij met de redactie contact opnemen.
 De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te weigeren dan wel te redigeren of in te korten.
 Inzending geeft de redactie het recht het artikel tevens te plaatsen op de website van de Nederlandse Tuinenstichting. De auteursrechten op deze artikelen blijven volledig bij de auteurs berusten.

TUIN NEDERLANDSE EN STICHTING

De Nederlandse Tuinenstichting, opgericht in 1980, streeft naar het behoud van tuinen en parken die van belang zijn door vormgeving, beplanting, cultuurhistorisch karakter en ligging. De NTs voert hiertoe onderzoeken uit en geeft adviezen aan eigenaren, beheerders en overheden over planontwikkeling, herstel, beheer en aanpassingen.

Met hun financiële bijdrage ondersteunen onze donateurs de doelstelling van de Tuinenstichting: het beschermen van waardevol tuinhistorisch erfgoed. De NTs organiseert voor donateurs cursussen, excursies en inleidingen over aspecten van de tuinkunst, tuincultuur en tuin- en landschapsarchitectuur.

Donateurs ontvangen vier keer per jaar het Tuinjournaal en in maart de Open Tuinen Gids met een tuinpas waarmee de NTs-tuinen op de aangegeven data gratis te bezoeken zijn.

Meer informatie over de Nederlandse Tuinenstichting en haar activiteiten?

Bezoek de website: www.tuinenstichting.nl;
volg de Tuinenstichting op Twitter, of 'like' de
Tuinenstichtingpagina op Facebook.

De jaarlijkse donatie voor particulieren bedraagt minimaal € 47,-, buitenland € 50,-; 5-jaars lidmaatschap € 188,-, dus 1 jaar gratis (buitenland € 200,-); 1 jaar junior/student € 30,- (kopie legitimatie meesturen). Het donateurschap geldt per kalenderjaar en wordt automatisch verlengd, tenzij de donateur opzegt vóór 1 november van het lopende jaar. Daarnaast kent de NTs geschenk- en bedrijfsdonateurschappen. Bij het bureau is informatie te verkrijgen over het doen van schenkingen en legaten.